

Stråkkvartett F-dur op. 59:1

1. *Allegro* 2. *Allegretto vivace e sempre scherzando*
3. *Adagio molto e mesto* 4. *Thème Russe: Allegro*
1806

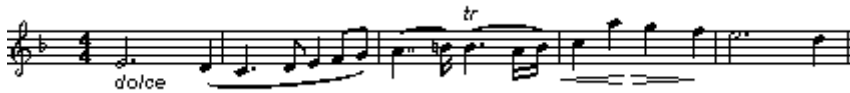
År 1806 fick Beethoven en beställning på tre stråkkvartetter från den ryske musikalkaren och ambassadören i Wien, greve Andreas Razumovskij, som härigenom undgick att endast bli en fotnot i historien. Innan året var till ända hade Beethoven alla tre kvartetterna färdiga, trots att han även under denna tid färdigställde den 4:e symfonin.

De tre Razumovskijkvartetterna hör till Beethovens yppersta kammarmusikverk och ställer krav på musikernas tekniska skicklighet som tidigare knappast hade funnits. De väckte stor uppmärksamhet på grund av sitt nya och djärva tonspråk och ifrågasattes naturligtvis av många, som bl.a. menade att musiken var bisarr och knappast kunde tas på allvar. Berömd är Beethovens påpekande för en av kritikerna att kvartetterna inte var skrivna för dem utan för kommande tider. En annan obetalbar replik, som också ger prov på Beethovens sarkasmer, är följande om Ignaz Schuppanzigh, primarien i den stråkkvartett som skulle föra den första kvartetten till dopet. Han hade beklagat sig över de många stråktekniska svårigheter som fanns i kvartetten. När Beethovens fick höra talas om detta lär han ha sagt: *Tror han verkligen att jag har hans usla fiol i tankarna när jag komponerar?*

När någon efter ett sexårigt uppehåll på nytt griper sig an en genre med tydlig avsikt att förnya den, väntar man sig kanske ett förstlingsverk där nyheterna försiktigt prövas och utvecklas. Men i F-durkvartetten framstår den nya stilen med en gång som fulländad. Första satsen, *Allegro*, öppnar med ett brett anlagt tema i cellon:

I huvudgruppen presenteras även en del andra teman, som också behandlas i genomföringen. Men det är det ständigt återkommande huvudtemat som etsar sig fast i minnet. Nästan samma karaktär har sidotemat, som tas upp av violin 1:

Ytterligare en vacker melodi i samma stil, baserad på huvudtemat, avslutar expositionen.

För första gången i stråkkvartettens historia tas inte expositionen i repris. Däremot börjar genomföringen exakt som expositionen men får snart sitt eget innehåll. I mitten utvecklas den till ett praktfullt fugato byggt på huvudtemat.

I återtagningen får huvudtemat efter de första 8 takterna mollkaraktär och avsnittet utvecklas till en andra genomföring. Även i codan fortsätter temautvecklingen.

Den mycket originella andra satsen har en form som gör det svårt att veta var exakt i satsen man befinner sig. En del analytiker menar att den har sonatform, andra att den är av scherzotyp med två trior. Hur som helst, Beethoven visar att det går att skapa jämvikt och harmoni utan att traska i gamla spår. Som lyssnare kan man bara förundras över hur han behandlar och utvecklar sina teman och kombinerar dem på sitt mästertliga sätt.

Huvudtemat innehåller två musikaliska tankar, som följer alldeles efter varandra. Den första är ett synnerligen ovanligt motiv på en enda ton och spelas av cellon:

Den andra har en mera melodiös uppbyggnad och hörs i violin 2.

Ett lyriskt andra tema spelas av samtliga stämmor:

Man lägger även märke till en pregnant variant av huvudtemats andra del. Det är violin 2, som 'frågar' och violan, som 'svarar'.

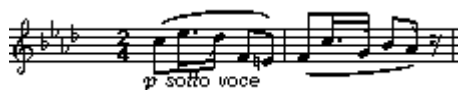

Om man tänker sig en scherzouppbyggnad ABABA inleds B-delen (Trion) med ett danslikt tema (f-moll), som skulle ha kallats sidotema i en sonatform.

B-delen fortsätter med en genomföringsartad utveckling av A-delens teman. Bl.a. blir man övertygad om att även huvudtemats trummotiv går att utveckla och använda i ständigt nya kombinationer. När A och B återkommer har de förändrats både till innehåll och textur.

"En tårpil på min brors grav" står det på en av skisserna till den tredje satsen. Det är ett motto som väl speglar den allvarliga och gripande stämning som musiken förmedlar. Men vad Beethoven konkret menade med texten är osäkert. Kanske orsakades den av ett plötsligt påkommet minne av en äldre bror, som dött i den tidiga barndomen.¹ Satsen, *Adagio molto e mesto* (f-moll), är skriven i sonatform. Det inledande temat spelas i violin 1:

Sidotemat intonas i cellon:

Genomföringen börjar med sidotemat i dur (Ass) innan huvudtemat bearbetas. Det får efter några takter stöd av rörliga pizzicatogångar i cellon, vilket ger en pådrivande effekt.

I återtagningen återkommer cellon med pizzicatoackompanjemang, men nu med långsamma toner. I codan får melodin, nu i violin 2, ny utsmyckning. Satsen slutar med rörliga violinpassager som leder direkt till sista satsen.

Finalen, *Thème Russe: Allegro*, har sitt huvudtema hämtat från en samling ryska folksånger utgivna av Ivan Pratsch. Originalen var en långsam sång i moll, i vilken en moder beklagar sönerns tunga soldattjänst. Beethoven presenterar temat i dur och i

¹ Man har även tolkat texten som ett uttryck för Beethovens förtvivlan över brodern Caspar Carls giftermål med den för Beethoven så förhatliga Johanna Reiss, gravid i sjätte månaden.

högre tempo. Det är melodiskt originellt genom sin början på skalans sjätte ton. Det spelas av cello:

Sidotemat i violin 2 kontrasterar med jämna fjärdedelar:

Som vanligt följer en lång genomföring och en återtagning med ny stämföring. Codan börjar med ett fugato byggt på huvudtemat. I slutet hörs huvudtemat i mycket långsamt tempo, *Adagio ma non troppo*, innan ett *Presto* avslutar kvartetten.

Stråkkvartett e-moll op. 59:2

1. *Allegro* 2. *Molto adagio* 3. *Allegretto* 4. *Finale: Presto*
1806

Denna andra Rasumowsky-kvartett skiljer sig radikalt från nr 1. Den är betydligt kortare men framför allt mera kammarmusikaliskt anlagd. Den är också mer typisk för Beethovens musik, med sina korta teman uppbyggda av upprepade korta motiv.

Första satsen, *Allegro*, börjar med två korta ackord. Efter en takts paus följer huvudtemat bestående av två likartade motiv åtföljda av pauser.

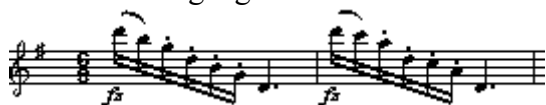
Sidogruppens första tema kommer överraskande:

Det följs av en lättsam dialog mellan cello och violin 1. Slutgruppen första tema inleds rytmiskt men entonigt:

En kraftfull avslutning på expositionen består av ett mönster av fallande brutna ackord, som hörs åtta gånger i de sex sista takterna:

Expositionen ska enligt partituret tas i repris vilket är en återgång till gamla normer. Genomföringen börjar svagt med ackorden från inledningen och bearbetar sedan i huvudsak huvudtemat. Återtagningen följer konventionen. Den påbjudna repriserna av genomföring/återtagning, som är en ännu äldre princip än omtagning av expositionen, hör man sällan. Codan börjar som genomföringen och slutar med huvudtemat unisont.

I den oändligt rofyllda långsamma satsen (E-dur), finns många anslående melodier men kanske fastnar man främst för dessa tre: Det första, huvudtemat, klingar som en hymn:

Nästa, melodi, som börjar med ett dominantseptimackord, känns som en fortsättning på huvudtemat:

Det tredje är

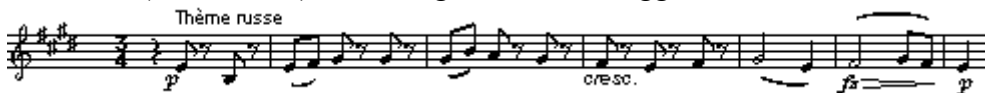
En kort men intensiv genomföring följer. I denna spelar cellon på ett ställe tonerna b-a-c-h, vilket en del musiksribenter tolkat som en hyllning till Johann Sebastian. Dessa toner överensstämmer för övrigt intervallmässigt nästa helt med de inledande 4 tonerna i satsens huvudtema (transformerade till B-dur blir de b-a-c-b).

Genomföringen avslutas med tredje temat tillsammans med magiska punkteringar i cellon, toner som fortsätter in i återtagningen såsom motstämman till huvudtemat. Satsen slutar i ro.

Tredje satsen är ett *Allegretto* med formmönstret ABABA. Det liknar alltså ett scherzo med dubbel trio. Första delens tema har en intressant rytm:

Andra delen, ("Trion"), är betecknad *Maggiore* och går alltså i dur (E-dur). Den bygger på ett känt ryskt folktema, som även Mussorgskij (*Boris Godunov*) och Rimskij-Korsakov (*Tsarbruden*) använt sig av. Melodin ligger i violan.

Ett under av spänst och luftighet möter lyssnaren i sista satsen, *Finale Presto*. Den franske musikforskaren Joseph de Marliave betecknar den i sin bok om Beethovens kvartetter som den mest briljanta kvartettfinal som vid det laget hade skrivits. Satsen brukar betecknas som ett rondo med sonatformsinslag. Mönstret är ABACA, och det är alltså inte fråga om ett regelrätt sonatrondo (se Inledningskapitlet under Rondo). Det galopperande rondotemat i C-dur är verkligen slående:

Ett lugnare episodtema (B), tas upp av violin 1. Det går i h-moll.

I den andra episodenen (C), bearbetas både huvudtemat (de understrukna 8-delarna i notexemplet ovan), sidotemat och huvudtemats andra del (se notexemplens andra rad). När rondotemat sista gången avslutar satsen höjs tempot efter 12 takter (*Più presto*) och satsen slutar i triumf.

Stråkkvartett C-dur op. 59:3

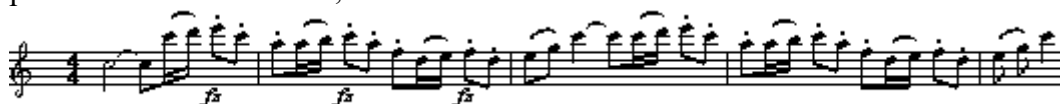
1. Introduzione: *Andante con moto* – *Allegro vivace*

2. *Andante con moto quasi Allegretto* 3. Menuetto: *Grazioso* 4. *Allegro molto*
1806

Även om denna kvartett anses vara den mest konventionella av de tre kan detta omdöme knappast gälla den långsamma inledningen, *Andante con moto*. Man kan livligt föreställa sig att denna klangmatta gett dåtidens lyssnare en del att fundera kring. Inledningsackordet är ett förminskat septimackord. Denna typ av ackord förekommer flera gånger och skapar spänning och förväntan. (Se Musikordlistan: Förminskat septimackord.) När huvuddelen av satsen börjar, *Allegro vivace*, sker det med följande tema i violin 1:

Den korta upptakten följd av en lång ton (understreckat i notexemplet) kommer att få stort utrymme, inte minst i genomföringen. Detta inledningstema följs av huvudgruppens mest markanta tema, ett triumfatoriskt utbrott:

Vilket av dessa två teman som ska betraktas som huvudtema kan diskuteras. Det är det andra man mest lägger märke till och det är även detta som inleder återtagningen. Men det är onekligen det första som bidrar med mest material till satsens vidare utveckling. Sidotemat är inget man visslar i badrummet precis. Det består av en kort uppåtgående tonslinga som startar i violin 1 och successivt imiteras av de övriga instrumenten:

Expositionen ska tas i repris. Genomföringen börjar med tema 1 men allt eftersom musiken fortskrider blir det de två första tonerna (understruket i notexemplet) som alltmer dominerar. Återtagningen börjar med tema 2 men fortskrider i övrigt enligt ”reglerna”.² En kort coda avslutar.

Huvudtemat i andra satsen, *Andante con moto quasi Allegretto*, är antagligen inte hämtat från rysk folkton, men har onekligen en östeuropeisk prägel:

Efter detta tema kommer en variant av melodin, som också repriseras. Temat som följer uttrycker en resignerad förtvivlan:

Starkt kontrasterande är sidotemat med sitt optimistiska anslag:

(Tecknet ”” markerar platsen för ett 2-tonsonament.) Genomföringen utvecklar både huvudgruppens och sidogruppens teman. I återtagningen tas sidotemat före huvudgruppens teman.

² Någon ”regelbok” fanns inte på Beethovens tid. Se Inledningen, Formtyper, Sonatform.

Det kan kanske tyckas förvånande att Beethoven väljer en menuett som tredje sats. Men när man hört finalsatsen förstår man varför. Satsen utgör helt enkelt lugnet före stormen. Den första repriserna tonar fram som en gengångare till en Haydnmenuett

Men i nästa repris hör man att det inte är Haydn man lyssnar till. Trion är kraftfullare och inleds med följande tema:

Efter menuettens återtagning följer en coda i moll som leder direkt till finalsatsen.

Finalen är en sats som i sitt halsbrytande tempo och sin bedövande energi aldrig skådats tidigare. Satsen, *Allegro molto*, har närmast sonatform i vilken huvudtemat utgör byggstenen i en fuga. Paragrafryttare har gärna påpekat att fugan inte följer regelverket trots att det naturligtvis är just det som är poängen. När Cézanne bröt mot perspektivlagarna var det knappast för att han inte skulle ha kunnat följa dem om han hade velat. Fugatemat inleds i violan och imiteras sedan successivt i de andra stämmorna.

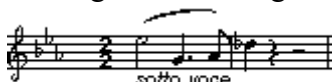

Satsen ställer enorma krav på musikanternas skicklighet. Och frågan är om det över huvud taget är möjligt att spela den i det tempo som tonsättaren angivit i partituret (se notexemplet) Beethovens metronomangivningar har ofta ifrågasatts. Det är dock inte bara tempot som gör satsen till en hisnande upplevelse. Stämföringens växling mellan polyfoni och homofoni, kraften och energin som driver musiken framåt, allt bidrar till att få det mesta som tidigare skrivits på stråkkvartettens område att te sig blygsamt.

Stråkkvartett Ess-dur op. 74, Harpkvartetten

1. *Poco adagio* – *Allegro* 2. *Adagio ma non troppo*
3. *Presto*, 4. *Allegretto con variazioni*
1809

En långsam inledning, *Poco Adagio*, öppnar med följande motiv:

När *Allegrot* börjar sker det med ett liknande 4-tonsmotiv följt av en lyrisk melodi:

Samtidigt spelar violin 2 en kontrapunktisk motstämma. Snart hörs de pizzicatotoner som gett kvartetten dess namn. Sidotemat tas upp i violan:

Ett tema med markerad "baktakt" avslutar expositionen:

Genomföringen behandlar huvudgruppens motiv och teman. Efter återtagningen följer en ganska lång coda där 16-dels löpningar i violin 1 spelar huvudrollen.

Den långsamma satsen, *Adagio ma non troppo*, har en huvudmelodi, som upprepas tre gånger i olika skepnader, den ena vackrare än den andra.

Mellan dessa rofyllda avsnitt finns två episoder. Den första i klagande moll inleds med:

Den andras tema hörs först i violin och sedan i cello:

Den första episoden återkommer i en avslutande coda.

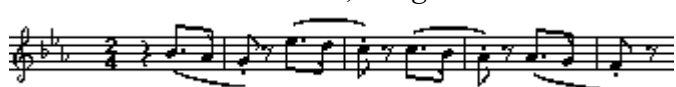
Tredje satsen, har en kraftfullhet som söker sin like. Den liknar ett scherzo med dubbel trio enligt mönstret ABABA (jfr op. 59:2). Den inledande A-delen har i sitt huvudtema samma 4-toners ödesmotiv som Beethoven använt i sin 5:e symfoni ett år tidigare.

B-delens tema börjar i cello.

Den sista satsen, som följer utan paus, utgör sannerligen en kontrast. Den består av ett tema med 6 variationer, *Allegretto con variazioni*. Temat består av upprepade motiv:

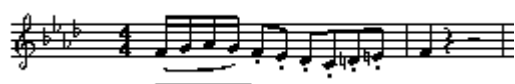
En lång coda avslutar satsen. De sista takterna utgörs av tredje variationens melodislingor, som spelas unisont.

Stråkkvartett f-moll op. 95, *Serioso*

1. *Allegro con brio* 2. *Allegretto ma non troppo*
3. *Allegro assai vivace ma serio* 4. *Larghetto espressivo – Allegretto agitato*
1810

Kvartetten är ett av de sista verken i Beethovens s.k. mellanperiod, en period präglad av en oeffterliknelig stor verkproduktion. Men året 1810 hade å andra sidan varit ovanligt mager i detta avseende. Det skulle sedan dröja 14 år innan han på nytt återvände till kvartettgenren. Kvartetten i f-moll som är Beethovens kortaste fick vila ända till 1814 innan den blev spelad och ytterligare två år innan den publicerades, ett ovanligt öde för ett Beethovenverk. Verket är också den enda, som han själv gett en undertitel.

I första satsen dominerar huvudtemat med sitt inledande 5-tonsmotiv:

Till en långsam motstämning i violinen börjar det rörligare sidotemat i violan och tar sig via cello vidare till violin 2.

Den korta, ej repriserade expositionen avslutas med ett fallande tema i violinen 1:

Den intensiva genomföringen är, liksom allt i denna sats, komprimerad. Återtagningen följs av en coda, byggd på huvudmotivet. I mitten hör man violan upprepa femtonsmotivet (understreckat i notex.1) åtskilliga gånger, innan satsen dör bort i diminuendo.

Andra satsen, i tredelad form, anknyter med cellons inledande toner till den första:

De överensstämmor nämligen nästan helt med tonerna 3-10 i första satsens huvudtema. Det allvarliga tema som följer utgör A-delens huvudtema i den tredelade satsen:

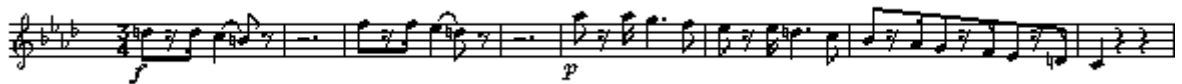

B-delens tema utvecklas till ett fugato med början i violastämman:

Fugatot avbryts i mitten av cellons inledande basgångar. Codan, som följer efter A-delens återkomst, börjar med fugatotemat. Den glider sedan över i A-delens huvudtema, som avslutar satsen. Denna övergår utan paus i nästa sats.

Tredje satsen har scherzoform med dubbel trio (ABABA), men är alltför allvarlig för att kallas scherzo. Just stämningen i de två trioavsnitten anses vara anledningen till kvartetterns undertitel, även om det mesta i denna kvartett gör skäl för epitetet *Serioso*. Det inledande huvudtemat är kärvt. Liksom i första satsen utnyttjas pauser som spänningsskapande element:

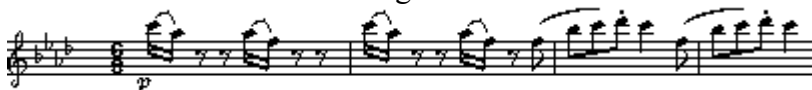
Triodelen (B) har karaktär av en hymn.

Sista satsen har en långsam inledning, *Larghetto*, som rytmiskt bygger på huvudtemat i föregående sats.

Satsens huvuddel, *Allegretto agitato*, är ett sonatrondo, ABACBA med coda. Huvudtemat i A-delen är oroligt.

De mycket korta B-episoderna har ett stormigt tema i c-moll:

C utgörs av en genomföring av A, Den oroliga stämningen håller i sig ända till codan, som är ett snabbt *Allegro* i dur. Kanske ville Beethoven markera livsglädjens seger över melankolin.

Av någon anledning har denna typ av avslutning i finalsatser till allvarliga stycken ofta ifrågasatts av en del romantiskt lagda musikvetare. Antagligen tycker de att det är näst intill oanständigt att så plötsligt växla från sorg till glädje. (Se Mozarts g-mollkvintett och Schuberts C-durkvintett och stråkkvartett i a-moll).